Pozitivizmin Tarihsel Süreci

> *Aklı kurucu bir ilke olarak benimseyen aydınlanmacı hareketler, sadece bireysel özgürlüğü değil, toplumsal yapıların, değerlerin ve kurumların da değişmesini ve akıl temelinde yeniden oluşturulmasını amaçlar.*

Modernleşme farklı toplumlarda farklı şekillerde seyreden bir süreç olarak ortaya çıkmıştır. Konuyu anlamak için önce *modern* kavramını ele almak gerekmektedir. Modern, yeninin veya yakın zamanın eş anlamlısı olarak kullanılmaktadır. İster olumlu isterse olumsuz değerlendirilsin, gündelik yaşamda ve kültürde, modaya uygun tutumlara "modern" denir (Jeanniere, 1994). Modernleşme, Batılı toplumsal bilimciler tarafından bütün gelişmekte olan toplumların Batı toplumlarına benzer aşamalardan geçecekleri anlayışından hareketle oluşturulmuş bir kavramdır (Kongar, 1985).

Özellikle Batı'da modernleşmeden bahsedilecek olursa Reform-Rönesans faktörlerine ve Katolik Hristiyanlığın kurduğu bilgi tekeline de değinmek gerekir. Avrupa'daki bu karmaşık ilişki içinde "gerçek" bilgi önce Tanrı'dan kiliseye daha sonra da kilise aracılığıyla halka ulaşıyordu. Bu bağlamda kilisenin sahip olduğu etki alanı kolayca anlaşılabilir. Bu durumun en önemli sonucu olarak da bilginin yayılamaması ya da suistimal edilmesi olarak ortaya çıkmıştır.

Modernitenin ilk olarak coğrafi keşifler yoluyla zenginleşen sınıfın Rönesans hareketlerini başlatması ve daha sonra da Aydınlanma Felsefesi'nin oluşmasıyla gelişmesi söz konusu olmuştur. Bu dönemde bilgiyi Tanrısal merkezli gören anlayış zayıflamış ve bunun yerini akıl ve bilim merkezli bir düzen arayışı almıştır. Aklı kurucu bir ilke olarak benimseyen aydınlanmacı hareketler, sadece bireysel özgürlüğü değil, toplumsal yapıların, değerlerin ve kurumların da değişmesini ve akıl temelinde yeniden oluşturulmasını amaçlar.

Aydınlar, Batı'daki modernleşme sürecini Protestanların reform hareketinin başlamasıyla beraber Katolik kilisesinin kendine yeni bir yön vermesi, modern kapitalizmin gelişmesi, Batı Avrupa'da keşifler devrinin açılması sonucu aile yaşamı ve devlet politikasının değişmesi, o zamana kadar mümkün olmayan hızlı bir bilgi yayılımıyla evrensel okuryazarlığın hedef alınması, modern bilimlerin önünün açılması ve toplumsal ve zihinsel hayatta başka birçok değişikler olması şeklinde açıklamışlardır. Bizi ilgilendiren ise bu süreçte bilginin tuttuğu yerdir.

Batı dünyasının o dönemki durumuna bakıldığında aklın tek ve başat belirleyici olmadığı görülür. Geleneklerin ve nakli bilginin önemli olduğu, herkesin kabul ettiğinin kabul edilmesi gibi durumlar, çağın genel havası şeklinde seyretmektedir. Bunun yanında sorgusuz sualsiz kabul edilen dinî bilgilerin son derece sorunlu olduğu görülmektedir. Bu süreç sonrasında modernleşme, aklın başat, öncül ve birincil konuma geldiği dönem olarak görülmektedir. Bu dönem için aklın tabiattan edindiği bilginin ve bu bilgilerin ampirik olanlarının makbul duruma geçtiği dönem de denilebilir. Aklın belli bir sistematiğe tabi tutabildiği ve test edebildiği bilgilerin makbul görüldüğü bu dönemde, akli bilginin, tekrar edilebilen bilginin oluşturduğu bilim egemen olmaktadır. Bu bilginin eğitimde de uygulanmasıyla toplum değiştirilmektedir. Dönemin getirisi ise pozitivist bir bakış açısı olmuştur. Hayatta en hakiki mürşit ilimdir, anlayışı bütün okullarda egemen kılınmıştır. Buna göre bilgi sadece akıl yoluyla elde edilebilir ve akıl süzgecinden geçirilebilen bilgi doğrudur. Katolik Hristiyan dünya için aslına bakılırsa olumlu olarak görülebilecek bu yaklaşım pozitivizmin hâkim olması ile ters bir rüzgâr oluşturmuştur.

Aslına bakılırsa reformist süreç, dini aslına döndürmek için yola çıkmış, insanların bunu yanlış anlatmaları sonucunda pozitivist bir yapının doğmasına neden olan bir süreçtir. İnsanın eşyayla kurduğu ilişkide, zaman algısında çeşitli değişiklikler yaşanmıştır. Bunlar tamamen daha önce kullanılmayan bilginin çoğaltılması, yaygınlaştırılması ve kullanılmasıyla oluşan yeniliklerdir. Modernlik, "ekonomik, politik ve kültürel değişmedeki karmaşık süreçlerle karakterize edilen, yeni tipte bir toplumun ortaya çıkması" olarak da düşünülebilir. (Berman, 1999 akt. Altun, 2002)

Bu yenilikler ışığında, modernleşmenin dört boyutundan bahsedilebilir. Bunlar siyasal, kültürel, ekonomik ve toplumsal modernleşmelerdir. Hepsinin temelinde "bilgi"nin ortaya çıkışının olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Aydınlanmanın, felsefesinin ortaya çıkışının ve aydınlanma sürecinde yaşananların bu aşamalarda önemli rol oynadığı doğrudur.

Bilgiyle beraber ortaya çıkan aydınlanma felsefesi aklın ve akli bilginin, naklin ve nakli bilginin önüne geçmesidir. Kilisenin elindeki bilgi tekelini bertaraf etme çabası, antitezidir. Tanrısal merkezli bir dünya tasarımı yerini akıl ve bilim merkezli bir alana bırakmıştır. Herkesin kendi tanrısını arayıp bulabildiği bir düzenin kurulması hedeflenmiş ancak kilisenin farklı tarzda bir hegemonyasıyla sonuçlanmıştır. Kilise sosyal hayattan dışlanmış fakat yeni bir dinî hegemonya yapısı oluşturmuştur. Yazılı metinler anlamında bakılacak olursa matbaa bu süreçte önemli yer tutmuştur. Gelişmeler sonucunda bu etkili icat, soyluların ve ruhban sınıfının karşısında bulunan burjuvanın kontrolünde gelişmiş ve başlıca silah olarak kullanılmıştır. İşte bu durum, Rönesans'la başlayan, dinde Reformla sürüp Aydınlanma ve devrimlerle bireyi devletin üstüne çıkaran çizginin temelini oluşturur. Oluşan bu çizginin ortaya çıkardığı pozitivizm de kuşkusuz bu sürece çok şey borçludur. Ayrıca tarım toplumunun sanayi toplumuna ve zamanla da tüketim toplumuna evrilme aşamasında bilginin yeri oldukça önemli olduğundan, pozitivizmin bu süreçten beslendiği de söylenebilir. Pozitivizmin zamanla siyasi bir duruşun oluşumuna da etki ettiği yadsınamaz bir gerçektir.

Sonuç

Rönesans ve Reform süreci Avrupa'nın skolastik düşünceden çıkmasının en önemli etkenleridir. Kilise'nin karşı gelinemez mutlak doğruları bu dönem içinde sorgulanmaya başlanmış ve bu savaşı akıl kazanmıştır. Bir grup "iyi" Hristiyan'ın dini özüne döndürmek için kalkıştıkları girişim çok farklı bir konuma gelmiş ve pozitivizmi doğurmuştur. Bilim, sanat ve edebiyat alanında ortaya çıkan yeni felsefi akımlar, hem kilisenin skolastik düşüncesinin yıkılmasına ve yerini deney ve gözleme dayalı pozitif bilimlerin almasına hem de insanların kendi haklarını aramaya başlamasına ve krallığın sultasından kurtulma mücadelesinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu gelişmeler karşısında güç kaybeden siyasal ve dinsel kurumlar, reform hareketlerine de engel olamamışlardır. Foucault'ya göre bilgiyi elinde bulundurmak, iktidar olmanın en kısa ve kestirme yoludur. Bu açıdan bakıldığında ciddi şekilde bir iktidar değişimine tanık olunmaktadır. Bilginin bu el değişimi elbette sancılı bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Dinî bir yapı olarak kalmayıp aynı zamanda siyasi bir otorite olan kilisenin elinde bulundurduğu bu siyasi gücü devretmesi kolay olmamıştır. Bu süreçte bilgi, otorite kurmanın yegâne aracı haline gelmiştir.

Kaynakça

Altun, F. (2005), *Modernleşme Kuramı: Eleştirel Bir Bakış*, İstanbul: Küre Yayınları. Atakul, Ö. *Modernlik ve Modernleşme*, Ankara: Ankara Üniversitesi. Bache, I., George, S. (2001), *European Politics in the European Union*, Oxford: University Press. Delanty, G. (2013), *Avrupa'nın İcadı*, (Çev. H. İnaç), Ankara: Adres Yayınları Foucault, M. (2000), *Özne ve İktidar*, (Çev. I. Ergüden-O. Akınhay), İstanbul: Ayrıntı Yayınları. Fukuyama, F. (1992), *The End of History End the Last Man,* New York: Free Press. Moore Jr. B. (2003), *Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri*, (Çev. Ş. Tekeli-A. Şenel), Ankara: İmge Kitabevi.